

CSÉPE VALÉRIA¹

Pszichológiai tudományok és a 200 éves Akadémia

Psychological Sciences and the 200-year-old Academy

Absztrakt

A tanulmány a pszichológiai tudományok hazai fejlődésének 120 évét tekinti át, s ebben a 2025-ben megalapításának kétszázadik évfordulóját ünneplő Magyar Tudományos Akadémiához való viszonyát elemzi. Az egyes korszakok korabeli dokumentumokra támaszkodó bemutatása a tudományág felemelkedését, visszahullását, s a rendszerváltást követő magára találását veszi sorra. Alapvetően nem a tudományág kiemelkedő alakjairól szól, hanem annak küzdelmeiről, sikereiről, megvalósult vagy elmulasztott lehetőségeiről. Külön említésre elsősorban azok kerülnek, akik filozófusként, teológusként, majd pszichológusként az Akadémia tagjai lettek. A tanulmány a történelmi fordulópontokhoz rendeli a tudományág és az Akadémia közös történetét. Sorra veszi a tudományág fejlődését befolyásoló akadémiai tudományos szerkezet változásait, a kutatások és kutatók sorsáról döntő tudományos bizottságok, osztályok szerepét, az Akadémián keresztül is érvényesülő politikai döntések hatását.

Kulcsszavak: pszichológiai tudományok, történelmi fordulópontok, kutatás, intézményesülés, akadémikusok

Abstract

The study reviews 120 years of the development of psychological sciences in Hungary and analyzes its relationship to the Hungarian Academy of Sciences, celebrating its 200th anniversary in 2025. Based on several contemporary documents, each era of the rise, decline, and self-discovery of the discipline is attributed to the change of the country's political system. It is not primarily about the outstanding figures of the discipline, but about the struggles, successes, and realized or missed opportunities of the discipline. Special mention is made of those who became members of the Academy as philosophers, theologians, and

¹ Az MTA rendes tagja, HUN-REN Magyar Kutatási Hálózat Természettudományi Kutatóközpont (TTK) Agyi Képzőközpont.

psychologists contributing to the discipline. The study assigns the common history of the discipline and the Academy to corresponding historical turning points. It takes stock of the changes in the academic scientific structure that influenced the discipline's history, including the role of scientific sections and committees deciding on the fate of research and researchers, and the impact of political decisions that have also applied through the Academy.

Keywords: psychological sciences, historical turning points, research, institutionalization, members of the Academy

Magyarország a nemzeti identitás, az Európában betöltött hely és szerep új lehetőségeit éli meg a reformkorban, s a „korszaknyitogatás”² sok tekintetben meghatározó éve 1825. Gróf Széchenyi István a Magyar Tudós Társaság, a mai Magyar Tudományos Akadémia elődjének megalapítását lehetővé tevő, azonnal követőkre is találó nemes felajánlására ekkor kerül sor a pozsonyi országgyűlésen. Már korábban voltak előzményei annak, hogy egy magyar tudományos intézményt kellene létrehozni, ez azonban a 18. században még nem talált támogatásra. A fordulatra az időnek meg kellett érnie, s ez 1825-ben jött el, amikor I. Ferenc király összehívta a magyar nemességet, és a pozsonyi diétán a korábban elmaradt, megakadt reformok megvitatására is sor került. Gróf Széchenyi István az év november 3-án elhangzott szónoklata sokak számára ismert, így álljon itt csak ennyi:

„[...] ha feláll oly intézet, mely a magyar nyelvet kifejtse, mely avval segítse elő honosainknak magyar neveltetését, jószágomnak egy évi jövedelmét feláldozom reá.”³

A régóta vágyott Tudós Társaság törvénybe iktatására 1827-ben került sor, s az 1830-ban tartott alakuló ülést követően, 1831-ben az első közgyűlés a működés alapvető szabályairól is határozott. A Tudós Társaság 1840-ben vette fel az Akadémia nevet, s 1844-ben, a magyar nyelv hivatalossá nyilvánításának évében nyílt meg könyvtára, majd 1865 decemberében neoreneszánsz stílusban épült székházát felavatták. Magyar-

² Csorba 2024.

³ Döbrentei Gábor, a Magyar Tudós Társaság első titoknokja (1831–1835) által feljegyzett részlet.

ország Országgyűlése, Széchenyi kétszáz évvel ezelőtti nemes felajánlását elismerve, 20/2024 (XI. 6.) számú határozatában így fogalmaz:

„Az Országgyűlés – tisztelettel adózva a magyar tudósok és kutatók vitathatatlan szerepének a világ tudományos és technológiai előrehaladásában, valamint a Magyar Tudományos Akadémia (a továbbiakban: MTA) a magyar nemzet és tudományosság érdekében tett két évszázados szolgálatának – támogatja a magyar tudomány és a magyar tudósok évszázados sikereinek, valamint az MTA és Könyvtára megalapítása 200 éves évfordulójának (a továbbiakban: bicentenárium) méltó megünneplését, és ezek tiszteletére a 2025. és 2026. évet a Magyar Tudomány Événé nyilvánítja.”

Miközben a Magyar Tudomány Éve kivételes lehetőséget ad a visszatekintésre, legalább ily fontos, hogy sorra vegyük a tudományok, különösen az élvonalbeli kutatás, fejlesztés és innováció helyzetét, áttekintve a feladatokat, értékelve a jelen jövőt is alapozni hivatott kihívásait. Ez a tanulmány ebben a szellemben ad áttekintést egy felemelkedő, majd visszahulló, s ismét felemelkedő fiatal tudományágról, a pszichológiáról, annak sikereiről, kudarcairól, helyéről és helyzetéről a tudományok, s kiemelten az Akadémia rendszerében. A történeti forrásokra, közöttük a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtár és Informatikai Központ⁴ Levéltárában őrzött dokumentumokra, korabeli feljegyzésekre, egyes hagyatékok anyagaira támaszkodva összeállított áttekintés nem a magyarországi pszichológia egészének átfogó, minden területet bemutató története. A pszichológia mint tudomány és mint segítő szakma történetéről az olvasó számos pszichológiatörténeti forrásból tájékozódhat, ezért itt, tekintettel a bicentenáriumra, az önálló tudományként megjelenő pszichológiát az Akadémia történeti kontextusában mutatjuk be. Az egyes korszakok ismertetése eltérő mélységű, s nem csupán terjedelmi korlátok miatt, hanem azért is, mert a politika ránehezedése a magyar tudomány egészére, s „kivételesen” a pszichológiára azok során markánsan eltért.

4 Továbbiakban: MTA KIK.

A tanulmány törekszik arra, hogy a tudományág ellentmondásos fejlődésének korszakait lehetőség szerint a történetírás szabályait követve mutassa be. Bár a nehéz korszakokat szubjektív narratívák sokasága övezi, s azok tanulságosak is, tárgyalásuktól igyekszünk eltekinteni, bármennyire is érdekesek az „ahogy én láttam” típusú visszaemlékezések. A pszichológiai tudományok és az MTA alig egy századot átfogó kapcsolatának bemutatása eredeti forrásokra (határozati dokumentumok, értékelések, elemzések, levelezések, hagyatékok stb.), s nem jelen tanulmány szerzőjének tapasztalataira támaszkodik, jóllehet ezek időintervalluma is egy fél évszázad. Az Akadémia bicentenáriuma egyfajta készlet arra, hogy tükörbe nézzünk, s lássuk, mit tettünk, tehetünk és kell tennünk a pszichológiai tudományok felemelkedéséért. Jó, ha látjuk, hogy e fiatal tudományágnak milyen lehetőségei voltak, vannak, lehettek volna, s lehetnek a jövőben. Jelen tanulmány témája ezért a pszichológiai tudományok és nem a pszichológia kiemelkedő alakjainak története. Ezért csak néhány, az Akadémián gyakran helyét kereső tudományág sorsára nagy hatású elődökre utalunk, a kortársak név szerinti említésétől pedig eltekintünk.

A filozófia bölcsőjét elhagyó pszichológiai tudomány

A pszichológia új tudományág, így helyét, helyzetét az Akadémiához való viszonyát nem tudjuk kétszáz évre visszavezetni. A Magyar Tudós Társaság törvénybe iktatásakor a tudományos pszichológia úttörői még meg sem születtek, a pszichológia nem tartozott a nagy múltú klasszikus tudományágak sorába. Szigorú értelemben ugyanis nem tekintjük pszichológiai tudománynak az emberi viselkedést elemző, megérteni szándékozó nagy gondolkodók, elsősorban filozófusok által művelt tudományt, noha a pszichológia a filozófiából emelkedett ki és ma is támaszkodik arra. A pszichológiai tudományok egyik legfőbb célja az emberi viselkedés megértése, az elme és a lélek működésének, kapcsolatának, törvényszerűségeinek és egyéni variációinak tudományos módszerekkel történő megismerése. A pszichológiát ringató tudományos bölcső az a filozófia, amelynek az emberi elmére és viselkedésre vonatkozó megállapításai évezredekre tekinthetnek vissza, azaz egészen

az ókori Egyiptomig, Perzsiáig, Görögorszáig, Kínáig, Indiáig. A bölcséletnek ezeket az irányait ma már előzménynek és nem pszichológiai tudománynak tekintjük, mégpedig azért, mert maga az alapvetés eltérő, azaz a pszichológia a viselkedést, valamint annak egyéni és társas megnyilvánulásait, az érzelmi, értelmi és mentális folyamatokat tekinti a tudományág olyan vizsgálati területének, amelynek művelése a pszichológia elméletei és modelljei által vezérelt, ám nem kizárólag elméleti úton levezetett, hanem empirikusan is alátámasztott. A pszichológia mint tudományág az emberi viselkedést értelmező más tudományágakra erősen támaszkodik, de nem tekinti magát azokkal azonosnak, sem azok részének. A pszichológia tehát a filozófiából kiválva önállósul, és nem azon belül bontakozik ki. Kiemelkedését olyan, az empiriát meghatározónak tekintő gesztor tudományok segítik, mint az orvostudományok, az élettan, a fizikát és matematikát segítségül hívó kísérleti munka. A 19. és 20. század fordulóján megjelenik a kísérleti pszichológia, megalakulnak a laboratóriumok, kezdetét veszi a világ egyetemsein a tudományosan alapozott pszichológiai oktatás, a pszichológusok képzése. De ne haladjunk ilyen gyorsan, hiszen több mint egy évszázados fejlődéssel van dolgunk!

A pszichológia mint empirikus tudomány története

A pszichológiai tudományok története, mint fentebb jeleztük, rövidebb, mint a Magyar Tudós Társaságé. Az olvasóban ezért joggal felmerülhet a kérdés, hogy e fiatal tudományág az 1825-ös felajánlás évében hol tarthatott. Ehhez kiindulópontként választhatjuk a pszichológiai tudomány nemzetközi megjelenését, és viszonyíthatjuk hozzá a hazai fejlődést. Ezzel lehetőségünk nyílik arra is, hogy a lélektannal foglalkozó filozófusok, orvosok tevékenységét a tudományág differenciálódásának kezdeteivel és az intézményesülés eredményeivel, azaz a tudományág sajátos felemelkedésével is összekapcsoljuk. Kérdés tehát, hogy a Magyar Tudományos Akadémia mikor kezd a pszichológiára tudományként tekinteni. Kérdés az is, hogy a kétszáz évvel ezelőtti alapításkor prioritást élvező szemlélet elfogadja-e, hogy a pszichológiai tudományok művelése sem a filozófiához, sem a történettudományokhoz nem tartozik,

bár a kettő közül az előbbihez áll közelebb. Napjaink nemzetközi tudományági klasszifikációiban a pszichológia nem bölcsészet, hanem hol természet-, hol társadalomtudomány.⁵ Ez a distinkció nem lenne igazán fontos, ha a tudományterületnek és művelőinek teljesítményét, publikációs szokásait, a kutatások multidiszciplináris beágyazottságát nem kellene értékelnünk. Az tudományági differenciálódás felerősödése napjainkra ahhoz vezetett, hogy az Akadémia tudományos osztályrendszerében a pszichológiai, valamint az oktatás- és neveléstudományok (*educational sciences*) helye messze van a kívánatostól.

A modern pszichológiának mint tudománynak formális kezdete a 19. század, s azon belül az első kísérleti pszichológiai laboratórium megalakulása 1879-ben. Wilhelm Wundt (1832–1920) még csak hétéves Széchenyi nagylelkű felajánlásának évében, s végzettsége szerint nem volt, nem is lehetett pszichológus. Azok közé a sokdiplomás tudósok közé tartozott, akiknek meggyőződése volt, hogy bár az emberi viselkedés törvényszerűségeinek feltárásában fontos az önmegfigyelés (introspekció), az nem elegendő a tudományos összefüggések mélyebb feltárásához. Az orvos, fiziológus, filozófus Wilhelm Wundt 43 évesen csatlakozott a Lipcsei Egyetemhez, s kezdte meg négy évvel később a laboratóriumi gyakorlatokat is magában foglaló képzés keretében szervezett kísérleti pszichológia előadásait. A pszichológiatörténet nemzetközi főárama ennek a laboratóriumnak az indulását, azaz 1879-et tekinti a filozófiától elszakadó tudományos pszichológia kezdetének. Nem véletlen, hiszen a hatás azonnali volt. A világ minden tájáról érkeztek Lipcsébe azok a lelkes hallgatók, akik az érzékelés, az észlelés, a tudat és a mentális kronometria (ma reakcióidőnek nevezzük) tanulmányozásával kívántak foglalkozni. A német kísérleti laboratórium megelőzött mindenkit, megalapítását csak négy évvel később követte a hasonló profilú amerikai laboratórium megnyitása.⁶ Ma, a pszichológiai tudományok erőteljes differenciálódásának s a nyelvi hegemonia erősödésének korában fontos látnunk, hogy a 19. századi kísérleti pszichológia kezdeti alapvetését sem a művelés helye, sem a tudomány nyelve nem kötötte erősen. Ennek is köszönhető, hogy a tanulmányait részben Európában végző, az angolon kívül a francia és német nyelvet

5 Lásd például a tudományágak besorolásának Frascati-kézikönyvét (2015).

6 Lásd Benjamin 2007.

szóban és írásban is magas szinten használó William Jamesnek (1842–1910) a pszichológiát mint tudományt megalapozó műve⁷ a kor legjelentősebb munkáira épít. James filozófus és orvos, ám identitását tekintve tudományágunk nagy szerencséjére pszichológus volt. Az első pszichológiakurzust ő indította el az Egyesült Államokban, s a pszichológiát a humán és természettudományok felismerései által együttesen meghatározott tudományágnak tekintette. Nem véletlen ezért, hogy műve a pszichológiai tudományok első nagy hatású, legtöbbet idézett alkotása.⁸ James a Harvard Egyetem tekintélyes professzora, a filozófia és a tudományos pszichológia megkerülhetetlen autoritása lett, akit rendkívüli tudásán túl kivételes elismertsége is segített abban, hogy elindítsa a pszichológia oktatását, szorgalmazza a tudományos pszichológia kísérleti eredményei, s az ezekre épülő új elméletek elérhetővé tételét a tudományos publikációkban. A tudományos teljesítmény ezen mutatóit ma is a legfontosabbnak tartjuk, bár mérésük, értékelésük módja folyamatos vitákkal kísérve változik. Jamesnek a pszichológiai tudományra vonatkozó alapvetése és személyes példája generációk gondolkodását, attitűdjét befolyásolta, s egyben a kutató pszichológusok szakmai identitását is meghatározta. A 20. századba átlépő pszichológiai tudomány gyors felemelkedése szinte törvényszerű volt az egész világon, s hamarosan Magyarországon is.

A pszichológiai tudomány hazai kezdetei

Magyarországon a 19. és 20. század fordulóján, azaz hetvenöt évvel az Akadémia megalapítása után, pszichológia mint önálló tudományág nem létezett, a filozófia és pedagógia volt az, amely az emberi viselkedést magyarázó elméletekre támaszkodott. A kísérleti pszichológia, hasonlóan a német példához, empirikus tudományként az orvoskarokon⁹ jelent meg, az Akadémia tudományrendszerében ekkor még nyoma sem mutatkozott. A lélek tanulmányozása azonban ismert téma volt, és ez azoknak a kiemelkedő egyéniségeknek köszönhető, akiket a hazai pszicho-

⁷ James 1890.

⁸ Magyarul *A pszichológia alapjai* címen jelent meg.

⁹ Lechner Károly a Ferenc József Egyetemen, Ranschburg Pál a Budapesti Egyetem orvoskarán.

lógia-történet a tudományos pszichológia úttörőinek tekint, bár nem pszichológusok. Közülük itt csak azokat emeljük ki, akik az Akadémia tagjai lettek. Posch Jenő (1859–1923) pedagógus és filozófus, a Magyar Tudományos Akadémia 1920-ban választotta meg levelező tagjának. A tagajánlás részletesen felsorolta kiemelkedő jelentőségű műveit, különösen az *Egy realista lélektan tervezete* című, az MTA támogatásával 1915-ben megjelent kötetet. Posch szinte kanti magaslatoiban foglalkozott az idő felfogásával és megélésével *Az idő elmélete* című munkájában. Egy olyan témával, amely a pszichológia és annak multidiszciplináris területe, a kognitív tudományok számára ma is kihívást jelent, ez az idő észlelése. *Az idő elméletét* – amelyet a német nyelvű filozófiai periodikák is megemlékeztek – egészítette ki az az 1915-ben megjelent publikáció (1898), amely az időfelfogás aspektusából szemlélve veti össze a jubileumok filozófiai és hétköznapi értelmezését.¹⁰ A cikkből vett két idézet igencsak aktuális az MTA kétszáz éves évfordulóján:

„Az idő-objectivismusnak, vagyis egy létező és mindeneket magában foglaló időfolyamba vetett hitünknek kapcsán, továbbá pedig és legfőképpen az időmértékek természetének félreismerése következtében megragadt az emberiségben egy különös nézet, a melyből folyólag erkölcsi kötelességeink sorozata megnövekedett azzal, hogy nevezetes események évfordulóit is meg kell ünnepelni. A ki a mi modern társadalmi és politikai életünket ismeri, nem fogja túlzásnak találni, ha azt állítom, hogy ma már van »jubilálás-kötelesség« is.”¹¹

Posch Jenőt az Akadémia tagjai sorába ajánlók egyike az ekkor még levelező tag Kornis Gyula, akinek 1916-os akadémiai tagságra jelölésekor a méltatásban is megjelent a „psychologia”. Kornis Gyula (1885–1958) filozófus, piarista szerzetes, a Magyar Tudományos Akadémia Bölcséleti, Társadalmi és Történeti Tudományok Osztályához tartozott, 1916-os levelező tagsága után 1928-ban jelölték és választották meg rendes tagnak.¹² Az 1916. évi tagajánlásban¹³ többek között ez olvasható:

¹⁰ Posch 1915.

¹¹ Bevezetés a 394–395. oldalon.

¹² Az MTA Könyvtár kiadványa, 1975.

¹³ Lásd Magyar Tudományos Akadémia – Tagajánlások 1916-ban, kézirat gyanánt.

„Különösen kiemeljük 'Okság és törvényszerűség a pszichológiában' című kötetét, mely a szellemi tudományok phylosophiai alapvetésének legnehezebb problémáját: a causalitas érvényét a lelki jelenségek körében igen mélyrehatóan tárgyalja.”

1928-ban a II. osztály A. alosztályának tagajánlása¹⁴ Kornis kultúrbölcséleti munkáit tartja kiemelendőnek, lélektani tárgyú publikációiról s a középiskolák számára írt pszichológiai programjairól, amelyeket a pszichológiai tudományok történetében fontos mérföldkőnek tekintünk, ebben nem esik szó. Őt és Posch Jenőt Schütz Antal (1880–1953) piarista szerzetes, teológus követte a pszichológiához kapcsolódó munkásságuk miatt megválasztott akadémikusok sorában. Schütz két doktorátussal is rendelkezett, a teológiaiit Budapesten szerezte meg, a pszichológiaiit pedig 1917-ben Würzburgban. Az 1925-ös levelező tagi ajánlás, a két ajánló egyike Kornis Gyula elsősorban teológiai munkáit emeli ki, a pszichológia területéről a *Zur Psychologie der bevorzugten Assoziationen und des Denkens*¹⁵ címmel a *Fortschritte der Psychologie* című folyóiratban 1916-ban megjelent munkájáról tesz említést.

A pszichológia gondolkodási keretében elméletüket kidolgozó filozófus és teológus akadémikusok kortársa volt Révész Géza (1878–1955), aki a kísérleti lélektan területén a zene és a hallás pszichológiájával foglalkozott. Ő a pszichológia első egyetemi tanára, az egyetemi lélektani laboratórium megalakítója. Bár kinevezése 1918. októberi, azaz még a királyi kormány döntött nyilvános rendes tanári megbízatásáról, a téves narratívák ezt a tanácskormányhoz kötik. A kommün bukásával Révész hazai karrierjének vége szakadt, de nem a kinevező, hanem a politikai változások miatt. 1920-ban Hollandiába emigrált, és 1921-től az amszterdami Kísérleti Lélektani Intézet igazgatója volt. A Magyar Tudományos Akadémiának 1947-ben lett külső tagja, ám 1949-ben már ki is zárták. A történelem nem volt kegyes a pszichológiai tudomány úttörőivel, Révész Géza emigrált, Kornis Gyulát kitelepítették.

¹⁴ Uo.

¹⁵ A preferált asszociációk és gondolkodás pszichológiája.

A kísérleti pszichológia laboratóriumi világa

A 20. század első évtizedében a pszichológia mint fiatal tudományág sajátos helyzetben volt, a gesztor tudományágaknak egyszerre volt óvó, segítő szerepe, de léteztek rivalizáló vagy a szárnyait bontogató új tudomány képviselőivel szemben ellenséges szereplői is. Ilyen közegben – 1902-ben, azaz a lipcsei kezdeményezés után bő két évtizeddel – vállalkozott Ranschburg Pál (1870–1945) elme- és idegyógyászként arra, hogy létrehozza az orvoskaron a Kísérleti Pszichológiai Laboratóriumot. Ez a műhely jogutódja az 1898–99-ben felállított első Psychophysiologiai Laboratóriumnak, és bölcsője a hazai kísérleti és a gyógypedagógiai pszichológiának. A laboratórium egyik jogutódja a későbbi Magyar Királyi Gyermeklélektani Intézet, majd Gyermeklélektani Intézet (1943), amely 1955-től az eredeti profiltól eltérően működő intézményként az Akadémia kutatóintézeteként folytatta működését, s tíz évvel később, azaz 1965-ben lett az MTA Pszichológiai Intézete. A laboratórium kezdeti évei nem voltak egyszerűek, sok olyan probléma került előtérbe, amelyek miatt Ranschburg 1906-tól a gyógypedagógiai intézményrendszerben keresett és talált támogatást, munkáját a Gyógypedagógiai és Pszichológiai Magyar Királyi Laboratóriumban folytatva. Annak vezetését később egészségi állapotára és a származása miatt visszalépését sürgetőkre tekintettel Schnell János (1893–1973) ideg- és elmeorvosnak, gyógypedagógusnak adta át.

Bár Ranschburg Pál szakmai útja tele volt akadályokkal, kutatási eredményeinek, valamint a magyarokon kívül német és francia nyelven megjelent publikációinak köszönhetően nemzetközileg ismertté és elismertté vált. Gazdag, sokat idézett tudományos és klinikai munkái, a gyakorlatba átültetett kutatási eredményei, s az új vizsgálóeljárások napjainkban is példaértékűek. Ma alkalmazott kutatásnak, sőt innovációnak neveznénk. Pszichológiai kísérleti és vizsgáló eszközeit Európa egyik legismertebb, lipcsei székhelyű cége forgalmazza, ezeket (mnemométer, tachisztoszkóp stb.) katalógusból¹⁶ rendelhetik meg az újonnan alakuló laboratóriumok és vizsgálóhelyek.

¹⁶ Részletesen lásd Csépe Valéria és Mohai Katalin tanulmányában a 2020-ban megjelent Ranschburg-émlékkötetben.

Ranschburg a ma atipikusnak nevezett fejlődési mintázatok diagnosztikájához új eljárásokat dolgozott ki, a figyelmi, emlékezeti és érzelmi működés, valamint a számolás-, olvasás- és íráskészség gyermekkori zavarainak vizsgálata során szerzett kutatási adatai és az ezeket magyarázó elméletei a mai napig nagy hatással vannak a gyakorlatra és a tudományos gondolkodásra. A német nyelvű szakirodalom ma is gyakran az általa adott kifejezéseket (*Legasthenie*, *Leseschwäche*) használja a fejlődési olvasási zavar (elterjedtebb nevén diszlexia) megnevezésére. Ranschburg Pált a Francia Tudományos és Művészeti Akadémia 1910-ben fogadta tagjává, a Magyar Tudományos Akadémián erre nem kerül sor.

*

Mi jellemezte a pszichológiát a 20. század első évtizedeiben, mi segítette és mi hátráltatta önálló, elismert tudománnyá válását? Az egyik kétségtelenül a felemelkedések és visszaesések drámai szekvenciája, a másik az intézményt is maga alá gyűrő, a pszichológiával pedig kiemelkedően kegyetlen politika által okozott károk természete és mértéke. Az 1956 után is csak részben szelídülő, az Akadémián 1970-ig uralkodó szélsőséges befolyás hatásai kiterjedtek a kutatásra, annak környezetére, a kádári kultúrpolitikát jellemző 3T-vel (tilt, tűr, támogat) azonos tudománypolitika uralta az akadémiai intézeteket és azok irányítását. Mint láthattuk, a pszichológia mint tudomány elfogadtatása már a kezdetekben sem volt egyszerű, ám helyzete az egyes ideológiák hatására újra és újra el is lehetetlenült.

A 20. század első évtizedeiben az Akadémiának kevés szerep jutott a pszichológiai tudományok életében, s a tudományágat később „örökbe fogadó” tudományos osztályon sem érdemi képviselője, sem valódi súlya nem volt (ez utóbbi pedig fennmaradt az 1980-as évekig).

Az 1920-as évek közepére konszolidálódó politikai rendszerben azonban, ha rövid időre is, újraéledtek a remények. A pszichológiával mint segítő szakmával szemben felerősödtek a társadalmi elvárások, a pozitívan változó tudomány- és oktatáspolitikai egyre világosabb keretet kínált az úgynevezett akadémikus pszichológiának. A pszichológiai tudományokban, hasonlóan más tudományokhoz, Klebelsberg Kunó (1875–1932) korszerű oktatás- és tudománypolitikája, 1922-től 1931-ig tartó vallás- és közoktatásügyi miniszteri megbízatása változást hozott

itt is. Klebelsberg olyan jól felszerelt, a kutatás szempontjából ideális környezet kialakítását tűzte ki célul, amelyben sok száz kutató alkothat és gazdaságilag is jelentős eredményeket érhet el, mert a kutatás „az egyén legszemélyesebb megnyilatkozása”. Ennek intézményi hátteréről és személyi feltételeiről elkötelezetten igyekezett gondoskodni, miniszterségének kezdetétől fogva támogatta a Magyar Tudományos Akadémiát.

A pszichológia felemelkedésének egyik mérföldkövéként tartjuk ma is számon, hogy 1928-ban megalakult a Magyar Pszichológiai Társaság, s elindult tudományos folyóirata, a *Magyar Pszichológiai Szemle*. A társaság célként tűzte ki a pszichológia önálló tudományként való elismertetését.

A Magyar Tudományos Akadémia épülete 1928-ban¹⁷

Mindezen pozitív változás ellenére a pszichológia még évtizedekig nem tartozott az elismert tudományok közé. Már megmutatkoztak a politikai jobbratolódás első jelei, a kirekesztő ideológiák felbukkanása a szak-

¹⁷ Fortepan, képszám: 234139, fotóadományozó: Gödi Digitális Archívum.

mában, az első zsidótörvények, az emigráció. A veszteségek az egyéni sorsokon keresztül is ellehetetlenítették a szakmát, így a pszichológiai tudományok fejlődése is újra megrekedt, ám fellélegzés a második világháborút követően sem jött. A politikai kirekesztésnek sötét korszaka vette kezdetét; a kommunista hatalomváltással a pszichológia tiltott tudománnyá, más szakmák megtúrt szolgálójává vált. A pszichológiai tudomány 1945 és 1970 között valójában nem élt, hanem túlélte. Pszichológusképzés két évtizeden át nem volt, a Magyar Tudományos Akadémiának átadott Gyermeklélektani Intézetben a szovjet ideológiához, kizárólag a pavlovi tanok hazai felfogásához igazított kutatás létezhetett. A tudomány általában véve is nehéz korszakában, a pszichológiai tudomány megbénításának két évtizedében az államosított Magyar Tudományos Akadémia első elnöke Rusznyák István lett. A politikailag elkötelezett elnök két évtizeden át vezette az intézményt, annak céljait a politikának rendelte alá, ekkor alakult korábban létező, azaz szerzett, valamint újonnan alapított intézetekből az akadémiai kutatóhálózat. A korszak szinte egyetlen pozitívuma az alapkutatás célként kitűzött megerősítése.

A politika és a bizottságok hatalma – pszichológia az Akadémián 1950 és 1970 között

Hogyan indult az akadémiai gondoskodás? Pontosan úgy, ahogy ez a tudományról hozott döntéseknél lenni szokott: bizottság kiküldésére került sor. A bizottságot azonban nem akárki kérte fel, hanem az 1950-es évek Akadémiájának koncepcióját is kialakítani hivatott Magyar Tudományos Tanács. Ennek hatásköre kiterjedt az ország összes felsőoktatási intézményére, kutatóintézetére, múzeumára, tudományos könyvtáira, a külföldi magyar tudományos intézetekre, lektorátusokra, a tudományos kapcsolatokra, az Országos Ösztöndíj Tanácsra, a tudományos egyesületekre és szövetségekre, folyóiratokra és természetesen a Magyar Tudományos Akadémiára is.¹⁸

¹⁸ Kónya 1998.

A Tudományos Tanács Társadalomtudományi Osztálya 1949. május 4-én hozott határozatában¹⁹ döntött egy pedagógiai és pszichológiai bizottság kiküldéséről, amelyre eredetileg a hazai gyermekpszichológia elismert szakembere, a klinikai pszichológusok nagy generációjának mestere, Mérei Ferenc tett javaslatot:

„Szükségesnek tartjuk, hogy a Tanács elé kerüljön egy olyan jelentés, amely tartalmazza a magyar neveléstudomány és lélektan területének teljes kritikai áttekintését, az intézmények munkájának és eredményeinek megvizsgálását, valamennyi intézetét, valamennyi egyetemi tanszékét, a társaságokét és a folyóiratokét, továbbá a tudományágak, nevezetesen a neveléstudomány és a lélektan közép- és felsőfokú oktatási anyagának felülvizsgálatát.”²⁰

A bizottság megalakult, a Tudományos Tanács Faragó Lászlót, Lázár Györgyöt és Mérei Ferencet kérte fel. Feladatuk a tudományos és gyakorlati teendők feltárása, valamint javaslat készítése volt az Akadémia számára. Itt kell megjegyeznünk, hogy a Magyar Tudományos Akadémia alapítása óta létező Bölcséleti, Társadalmi és Történeti Tudományok Osztályán, amelynek B. alosztálya a történettudományi, az Akadémia szocialista átszervezését követően, 1949. november 29. és 1965. április 19. között, a II. Társadalmi- és Történeti Tudományok Osztálya nevet viselte, a képviselt tudományágak között a pszichológia nem szerepelt. Az idetartozó kilenc tudományág az állam- és jogtudomány, a közgazdaság-tudomány (ma mindkettő a IX. osztályon), a filozófia, a művészettörténet, a neveléstudomány vagy pedagógia (alternatív megnevezés található az egyes dokumentumokban), a régészet, a történelem, valamint a földrajz (ma X. osztály), és 1960-ig a néprajz (ekkor kerül át az I. osztályhoz). A II. osztályon tehát a pszichológia nem szerepelt, a bizottsági felkérésben viszont igen, mégpedig az alábbi indokolással:

„A két világháború közötti időszakban a magyar reakció megnyilvánulásának egyik fontos helye volt a neveléstudomány és a lélektan. Ezekon a területeken a sovinizmus, a miszticizmus és az

¹⁹ MTA KIK Levéltár, 102. dosszié, Tb1 III. A/8.

²⁰ Kónya 1998, 85.

irracionalizmus legkülönbözőbb elméletei nyertek polgárjogot, részint a hivatalos horthysta kultúrpolitika segítségével, részint bizonyos értelemben azzal ellenzéki pozícióban – de mindenképpen a nyugati burzsoá ideológiákhoz.”²¹

A bizottság feladata egyértelmű, az elemzések ma is több dokumentumban elérhetőek. A fő törekvés az, hogy e területen is erős legyen a kontroll, s ennek egyik eszköze az intézmények rendszeres beszámoltatása. 1950 márciusa és májusa között több jelentés is készült az Akadémia számára a Gyógypedagógiai, valamint a Kórtani és Diagnosztikai Intézetéről, bár egyik sem tartozott az Akadémiához. A Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium sem várta meg, hogy a kiküldött bizottság munkáját befejezze, állásfoglalást kért a Társadalomtudományi Szakosztálytól, amelynek javaslata szerint a Gyermeklélektani Intézetnek a Magyar Tudományos Tanács irányítása alatt kell olyan kutatóintézetként működnie, amely ambulanciáját továbbfejleszti, s tevékenységét fokozatosan az iskolák és a speciális nevelőintézetek szükségleteinek veti alá. A társadalmi igény érthető, egy kutatóintézet feladata azonban nem egy ambulancia működtetése, akkor sem, ha az egyébként jó szándékú érv szerint „jól felszerelt, és az orvosi munkához kapcsolódó pszichológia egészséges képviselője”.²²

Az intézet főbb kutatási témái között szerepelt például 1949-ben a gyermekkori tic-neurózis, a mongoloidizmus (így nevezik ekkor a Down-szindrómát), valamint az áltudományos teszt módszer megszüntetése, tekintettel annak „a kapitalista osztályérdekeket szolgáló” jellemzőire. Az intézet igazgatója 1950. október 12-i beszámolójában²³ nem mulasztotta el megjegyezni, hogy a munkában „a legkomolyabban gátoló körülmény azonban az volt, hogy az Akadémia az elmúlt 1.5 évtizedben egyetlen egyszer sem látogatta meg az intézetet”.

Az 1950-es évek magyar társadalmi és politikai közegében minden a pszichológia ellen szólt. A diktatúra éveiben először az embert és környezetét is átalakítani kívánó pedagógia tekintette saját tudományága alárendeltjének, majd az élettan. Pavlov munkáinak közvetítése és

²¹ Uo.

²² Mérei Ferenc javaslata, Akadémiai Levéltár MTT jegyzőkönyv 13/6.

²³ Molnár Imre iktatószám nélküli beszámolója, MTA KIK Levéltár.

egyidejű ideológiai átértelmezése, amely áthatotta az orvosi és a pszichológiai szemléletet is, egyszerre ártott és használt.

1952-ben megalakult a Pavlov Bizottság. Kezdetben kevésbé megértő a Gyermeklélektani Intézettel, mint a Magyar Tudományos Tanács, s az intézetet a Pedagógiai Tudományos Intézet osztályaként kívánja betagozni. A Pavlov Bizottság létrehozásáról az MTA Elnöksége 1952. november 6-i ülésén döntött, s erről tudomásulvétel céljából értesítette a II. (filozófiai és történettudományi), illetve az V. (orvosi) osztályt, továbbá kérte a bizottság munkájának támogatását, amelynek tagjai Fogarasi Béla filozófus, Bálint Péter fiziológus, Lissák Kálmán fiziológus, valamint Molnár Imre Würzburgban végzett pszichológus, a Gyermeklélektani Intézet akkori igazgatója. Az MTA elnökség valamivel több mint öt évvel később, 1958. február 7-i ülésén döntött a Pavlov Bizottság megszüntetéséről. Kérdés, hogy elvégezte-e feladatát, és ez milyen hatással volt a pszichológiai tudomány fejlődésére.

A történetnek azonban még nincs vége, 1954-től új összetételű Pavlov Bizottság kezdte meg munkáját. Tagjai Bálint Péter, Bárczy Gusztáv, Hetényi Géza és Nyíró Gyula. Nem javasolták a Gyermeklélektani Intézetnek sem feloszlását, sem a Pedagógiai Tudományos Intézet alá rendelését, de szorgalmazták az intézet Akadémiának történő átadását. A bizottság 1954. május 17-i keltezésű levelében²⁴ kifejti, hogy a lélektant olyan önálló tudománynak tartja, „amely sem a pedagógiával, sem a fiziológiával nem azonos, hanem a fiziológiára szervesen épülve olyan eredményeket hivatott létrehozni, amelyeket nem csak a pedagógia, hanem számos egyéb tudomány és a gyakorlati életnek számos egyéb területe is felhasznál”. Az intézet bezárása szerves folytatása lett volna annak a folyamatnak, amelynek során 1948-ban megszűnt az 1928-ban alakult Magyar Pszichológiai Társaság és hivatalos folyóirata, a *Magyar Pszichológiai Szemle*.

Egyértelmű, hogy 1945 után az Akadémián olyan bizottságokra volt szükség, amelyek képviselték az uralkodó ideológiát, azt a tudomány-szervezésben és -irányításban alkalmazták. Az intézmény működésében a párt döntések váltak meghatározóvá, s később is az ezeket képviselő bizottságok irányítottak egészen az 1980-as évekig. Döntéseik mindenre és mindenkire kihatottak, ám legnagyobb hatalmuk a kuta-

24 A Pavlov Bizottság iktatószám nélküli levele az MTA KIK Levéltárának állományában.

tóintézetek felett volt olyan alapvető kérdésekben, mint a kinevezések, fejlesztések, tanulmányutak, konferenciakiküldetések és -támogatások, kutatási főirányok, források.

Változik-e a pszichológiai tudomány helyzete 1956 után?

Az 1956-os forradalom leverését követően, 1957. február 9-én Gegesi Kiss Pál (1900–1993) elnökletével alakult meg a Lélektani Bizottság, mégpedig az MTA két osztályát meghatározó filozófiai és történettudományi, valamint az orvosi tudományok felügyelete alatt. A pszichológiai tudományok korábbi önállósulási törekvései miatt azonban fel erősödtek a tudományközi feszültségek, s a Gyermeklélektani Intézet sorsát is érintő „kultúrbotrány” megoldását keresve az Akadémia az elnökség felügyelete alá helyezte a bizottságot. Kónya Sándor szaktitkár 1958. szeptember 17-i keltezésű, az MTA főtitkárának, Erdei Ferencnek írt feljegyzésében²⁵ így fogalmazott: „Az Elnökség határozata értelmében a Lélektani Bizottság a II. osztály hatásköréből kivált és Elnöki bizottsággá szerveződött, a Bizottság elnöke megbízatását az Elnöktől átvette, a pszichológia ügyeivel a II. osztály hivatalosan nem foglalkozik.”

1957: Gegesi Kiss Pál orvos, gyermekgyógyász, gyermekpszichológus. A falon felül Egry József *Esti fények a Balaton-parton* című festménye²⁶

²⁵ Kónya Sándor 5872/II/Dm/1958 iktatási számú feljegyzése, MTA KIK Levéltár.

²⁶ Fortepan-képszám: 116926, fotóadományozó FSZEK Budapest Gyűjtemény / Sándor György.

Gegesi Kiss Pál a bizottság működéséről 1961. március 2-i beszámolójában²⁷ már be is mutatta a két és fél év alatt elért eredményeket, közöttük a bizottság 1960-ban tartott első kongresszusát, a pszichológusképzés problémáját, a *Magyar Pszichológiai Szemle* kiadását, a Magyar Pszichológiai Tudományos Társaság létrehozásának szükségességét, nem említve, hogy az korábban két évtizeden át, azaz 1948-ig létezett már. A jelentés részletesen is kitért a pszichológiai kutatásokra és azoknak az orvostudományok különböző területeihez kapcsolható fejlesztésére. A Gyermeklélektani Intézet munkáját kiegyensúlyozatlannak ítélte, amelynek okát a vezetésben kereste. Erről így szól a jelentés: „Az a légkör, amely az intézet igazgatója, egyes osztályainak vezetői és a munkatársak között van, valamint amely jellemző a Pszichológiai Bizottsághoz való viszonyukra is, szintén nem alkalmas arra, hogy kiegyensúlyozott legyen a munka.” Felróta még az erős pártszervezet, valamint az igazgató tudományos fokozatának hiányát, a nyugdíjkorhatárt elért munkatársak foglalkoztatását. Lényeges ugyanakkor az intézet egzisztenciája szempontjából a sokszínű kutatással szembeni elvárás, miszerint az intézetben „a pszichológiai kutatásnak hazánkban művelt valamennyi ágazatát itt kell művelni”. Ez abban az időszakban reális volt, ám az intézet által művelt kutatási témák csökkenését sokan évtizedekkel később és talán ma is eszerint képzelik el, jöllehet ma már kilenc képzőhelyen folyik pszichológia alap- és/vagy mesterképzés, így a tudományos műhelyekben sokféle kutatási irányra nyílik lehetőség.

Gegesi egyik feladatként jelölte meg az Eötvös Loránd Tudományegyetemen a lélektani tanszék megerősítését, a kutatások támogatását, s az egyetemen megvalósítandó pszichológusképzés mellett a „pszichológia területén dolgozó és bekapcsolandó káderek továbbképzését”. Ígéretes fejlemény, hogy az 1964–65-ös tanévben elindult a pszichológusképzés, bár még nem egyszakos, a leendő pszichológushallgatók tanulmányaik kezdetén tanárszakra járnak. Ismét lett Magyar Pszichológiai Társaság, *Magyar Pszichológiai Szemle*, s a Gyermeklélektani Intézet utódjában, az MTA Pszichológiai Intézetében már látszottak az első eredmények. Tény ugyanakkor, hogy Gegesi erős személyisége, kiemelkedő munkássága rányomta bélyegét a pszichológiára. Talán

²⁷ Gegesi Kiss Pál beszámolója az MTA Elnökségének, MTA KIK Levéltár.

ennek is betudható, hogy a filozófián túllépő, a pedagógia szorításából szabaduló, egzisztenciájáért és elismerésért küzdő pszichológia még évtizedekig nem tudott megbarátkozni az orvosi tudományok befolyásával, holott a pszichológusképzésben részt vevő orvosi intézmények, klinikák attitűdje általában be- és elfogadó volt. Gegesi Kiss Pálnak a pszichológiára mint tudományra gyakorolt hatását érdemes annak fényében értékelnünk, hogy az egy olyan nehéz történelmi korszakban érvényesült, amikor az állampárthoz s annak vezetőihez való viszonyulás is fontos volt.

A Gyermeklélektani Intézet és utódja, az MTA Pszichológiai Intézete megúsza a Pavlov Bizottság kezdeti, a megszüntetést kezdeményező javaslatát, a pedagógia és az orvostudomány egymásnak feszülését. Az Intézetnek a Társadalmi Történelmi Tudományok Osztálya számára készített jelentése²⁸ már ismerteti az ekkorra osztályokba szervezett kutatásokat, az osztályvezetői értekezleteket, részletes jegyzőkönyvet vezetve az intézeti továbbképzésekről, valamint a fiatal kutatók munkájáról, név szerint is beszámolva a velük folytatott beszélgetésekről. Az MTA elnökségének döntése értelmében a Pszichológiai Bizottság ismét az Filozófiai és Történettudományok Osztályához került, amely 1971-ben a bizottság elnökének választotta meg Kelemen Lászlót (1919–1984). Az új elnök a bizottság 1971. szeptember 21-i ülésén a legfontosabb feladatok között jelölte meg²⁹ a kutatómunkát, elsősorban a tanszékeken folyó kutatást, a marxista–leninista szemlélet érvényesítését, az alkalmazott területek fejlesztését, valamint a pszichológiai közéletnek viták és pályázatok útján megvalósítandó aktivizálását. Az MTA Pszichológiai Intézete és az ELTE Kardos Lajos által vezetett tanszéke 1964-től kezdődően rendszeres beszámolót készített az Akadémia számára. A jelentéseket kezdetben még opponensek is értékelték, többségük orvos, fiziológus. 1971-ben a pszichológiai tudományban egy olyan két évtizednyi időszak vette kezdetét, amely részleges pozitív elmozdulást is hozott, ám a pártállam tudománypolitikáját érvényesítő Akadémia kontrollja továbbra is erős maradt.

28 Bartha Lajos igazgató 690/1967 iktatószámú, 1967. szeptember 22-én küldött beszámolója a Pszichológiai Intézet munkájáról (MTA KIK Levéltára).

29 A Pszichológiai Bizottság ülésének az MTA KIK Levéltárában őrzött jegyzőkönyve.

1960: Átjáró a Belvárosi templom mellett,
a Szabad sajtó út irányából a Piarista közre (Pesti Barnabás) nézve.
Itt indul majd újra a pszichológusképzés³⁰

Pszichológia és a tudományos szabadság illúziója 1970 és 1990 között

Bár 1970-ig a pszichológiai kutatás nehéz korszakot élt túl, magára találni csak az 1980-as években kezdett. A politikai szorítás enyhült, de meg nem szűnt, az akadémiai kontroll erős maradt, áthatotta a ki-nevezéseket, utazási támogatásokat, minősítéseket, az MTA kutatóintézetekének irányítását. Az utóbbihoz segítséget nyújtottak az MTA tudományos osztályai és bizottságai, jöllehet a pszichológiai tudományok országos helyzetének átfogó értékelése helyett elsősorban az egyetlen akadémiai intézetre koncentráltak.

³⁰ Fortepan-képszám: 101326, adományozó: Magyar Pál.

1971: A Magyar Rádió stúdiója, *A tudományos közélet fóruma* című rádióműsor. Erdei Ferenc politikus mint az MTA főtitkára, Pál Lénárd akadémikus, a Központi Fizikai Kutatóintézet igazgatója, Eke Károly riporter, Aczél György politikus³¹

A II. osztály Pszichológiai Bizottsága 1978-ban áttekintette az úgynevezett újrendszerű pszichológusképzés tapasztalatait, 1979 májusában értékelt a Pszichológiai Intézetben folyó általános pszichológiai, szociálpszichológiai, személyiség- és klinikai pszichológiai kutatásokat. Az értékelés már akkor kiemelte a pszichofiziológia kimagasló eredményeit, műszerezettségét, tudományközi jellegét, vezető kutatóinak teljesítményét. Ez ma is az egykori intézet utódaiban a pszichológiai kutatások élettudományi ágát művelő műhelyekben folyó kutatások területe.

Mi indokolja hát a „szabadság illúziója” alcímet? Sok minden, többek között az, hogy a kontroll enyhülése részleges, a kutatási témák szabadabb választhatósága nem teljes. Az 1980-as években pszichológusképzés – az ELTE mellett – más egyetemeken való elindulásának köszönhetően megélné a kutatás, a diákköri konferenciákon megjelent

³¹ Fortepan-képszám: 147898, fotóadományozó: Szalay Zoltán.

a pszichológia. Az egyetemi doktori (ez az úgynevezett kisdoktori) minőségében erősödött, s egyben bemenete lett az MTA minősítési rendszerében elérhető aspirantúrának, a kandidátusi fokozatnak és a tudományok doktora (akkori „nagydoktori”, ma MTA doktora) címnek. A pszichológiai műhelyek kívülről irányítottasága megmaradt, működő kutatási pályázati rendszer majd csak a rendszerváltás után lett, a központi forrásokhoz kutatási főirányok rendelődtek.

1975 és 1985 között a Magyar Pszichológiai Társaság rendszeresen tájékoztatta az Akadémiát kongresszusainak témájáról, résztvevőiről, s ezt szakmai és politikai szempontból is a Pszichológiai Bizottság véleményezte.

1979-ben egy Tárcaközi Pszichológiai Munkacsoport állította össze a Társadalomtudományi Koordinációs Bizottság számára azt az előterjesztést, amely a középtávú fejlesztési terveket „az MTA Pszichológiai Bizottság tudományterületi helyzetelemzéseivel szembeállítva” készítette elő. Ezt egy évvel később 1980. október 22-én ismerhette meg a Pszichológiai Bizottság³² *A pszichológia tudományterületének helyzete és a kutatóhálózat 10 éves fejlesztésének lehetőségei* című 45 oldalas dokumentumról a Társadalomtudományi Koordinációs Bizottságban a pszichológiáról lefolytatott vita részleteit. A Pszichológiai Bizottság elnöke, Ádám György (1922–2013) orvos, pszichofiziológus rendkívül sokat tett a tudományos pszichológia megerősödéséért az MTA Pszichológiai Intézetének igazgatójaként, az ELTE élettanprofesszoraként, rektoraként s akadémikusként. Ezen a bizottsági ülésen részt vett a Filozófiai és Történettudományok Osztályának elnöke, Berend T. Iván, aki a jegyzőkönyv szerint hozzászólásában megállapította, hogy;

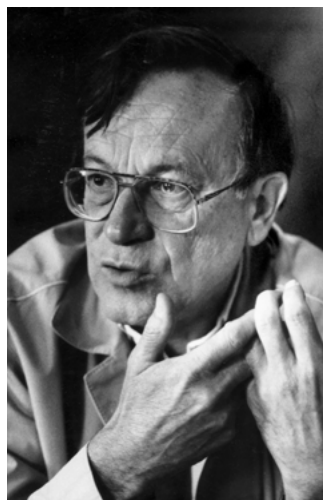
„Az előterjesztés legfontosabb része a kutatóhálózattal foglalkozik. Ebben igen részletesen elemzi az egységes egyetemi szervezet kialakítását és az akadémiai intézettel létesítendő együttműködését, majd rövidebben a klinikai és munkapszichológiai intézményeket. Úgy gondolom, hogy az ELTE egységes pszichológiai intézetének kialakítása, megfelelő vezető kiválasztása esetén, valóban elősegítené az oktatást és az egyetemi kutatást is [...]

32 MTA KIK Levéltár.

Talán nem túlzás úgy vélekedni, hogy az alkalmazott kutatás és az alkalmazás gondjai nem kisebbek az alap kutatáséinál [...]”³³

A Pszichológiai Bizottság mindvégig feladatának érezte, hogy tájékozódjon az egyetemi kutatásokról és részletesen értékelje a Pszichológiai Intézet munkáját. 1984 januárja és novembere között több ülésen véleményezte az intézetben folyó kutatás irányait és eredményeit. 1984. november 19-én számolt be Illyés Sándor (1934–2001) az ELTE Pszichológiai Intézetének megalakulásáról. Egészen a politikai rendszerváltó évekig sorolhatnánk azokat az értékeléseket, amelyeknek egyik vezető témája az MTA Pszichológiai Intézete, pedig sok más, fontos történés is van. 1987. december 15-i levelében³⁴ Pataki Ferenc (1928–2015), a II. osztály elnökhelyettese a TMB (Tudományos Minősítő Bizottság) tagjaira tett felterjesztésében egy történészt, egy filozófust és egy pszichológust javasolt. Utóbbinál az indoklás így szólt: „[...] ma már indokolt, hogy a pszichológia önálló képviselőt kapjon a TMB plénumban”.

Valóban így volt, sőt 1980 után az is erősen indokoltá vált, hogy az Akadémia pszichológust válasszon tagjai közé. Kardos Lajost (1899–1985) az MTA 1985-ban választotta meg levelező tagjává. Később jött elismerés ez a magyar kísérleti pszichológia legnagyobb alakjának, a háború utáni tudományos pszichológia egyetlen olyan képviselőjének, akinek sikerült a pszichológiával kegyesebb évtizedekre átmenteni az ELTE-n a Lélektani Tanszékét és a pszichológiai kutatásokat. Kardos megválasztásának évében lett az Akadémia levelező tagja Pataki Ferenc, a társas jelenségek nemzetközileg elismert kutatója is, akinek pályája a neveléslélektantól a társadalmi identitás és a modern tömegjelenségek vizsgálatáig ível. Pata-

1985: Pataki Ferenc³⁵

³³ Bizottsági jegyzőkönyv leirata, amely az MTA KIK Levéltárában található.

³⁴ Az előterjesztés az MTA KIK Levéltárában található, címzettje Straub F. Brunó.

³⁵ Fortepan-képszám 116791, adományozó Pataki Éva és János.

ki az MTA Pszichológiai Intézetének igazgatójaként (1975–1993), az MTA Filozófiai és Történettudományi Osztályának elnökeként (1990–1993, 1996–2002), s az MTA alelnökéeként (1993–1996) nagy hatással volt a pszichológiai tudományokra, a pedagógiára és a hazai tudománypolitikára. Kardos és Pataki megválasztását hosszú szünet követte, újabb pszichológus levelező tagok megválasztására 1998-ban, 2001-ben, 2007-ben, majd egy újabb évtizednyi kihagyás után 2019-ben és 2022-ben került sor.

A pszichológiai tudomány helye és helyzete az Akadémián 1990 után

A rendszerváltással a pszichológusok számára is új lehetőségek nyíltak meg, már közvetlenül lehetett a külföldi kutatói ösztöndíjakra (például Humboldt Alapítvány) pályázni, a kutatói mobilitás megélnéült, elindultak a tudományos kutatások pályázati rendszerei. 1998 és 2002 között a kutatásért és felsőoktatásért felelős minisztérium új, addig a pszichológiai kutatások számára szinte elérhetetlen összegű kutatási forrásokat nyitott meg. 1997-ben megkezdődött a posztdoktori foglalkoztatási rendszer kialakítása és ezzel a Bolyai János Kutatási Ösztöndíj. Az MTA 2009-ben elindította a Lendület pályázatot, kezdetben csak saját intézeteinek kutatói, később valamennyi élvonalbeli kutatás számára. A pszichológusok mindenütt sikeresen pályáztak, s ugyanez igaz a nemzetközi, európai és amerikai pályázati rendszerekre.

A pszichológia intézményesülése felerősödik, a pszichológiai tudományok területén folytatott kutatások hazai és nemzetközi elismerést szereznek, a tudományos fokozatot (PhD), minősítést (habilitáció) és címet (MTA doktora) szerző pszichológusok száma nő, egy sikeres generáció tagjai járulnak hozzá a tudományág felemelkedéséhez. A pszichológiai tudományok számos ága és művelője nemzetközileg ismert és elismert lesz. A tanulmány befejezésének időpontjában³⁶ az öt akadémikus mellett a pszichológiának 34 MTA-doktora és 288 köztestületi tagja van. Ők azok, akik PhD-fokozattal rendelkeznek, tudományos

³⁶ 2026. február.

tevékenységet (is) folytatnak, és felvételüket kérték az MTA Köztestületébe (a megfelelést a Pszichológiai Tudományos Bizottság értékeli).

A rendszerváltás óta eltelt három és fél évtized azonban túl rövid ahhoz, hogy torzításmentes képet adjunk arról, hogy milyen módon és mértékben változott a pszichológiai tudományok helye és elismertsége az Akadémián. Bár az érdemi értékeléshez további források feltárása szükséges, a pszichológia kollektív önreflexiója erős, s ez követhető abban a Pszichológiai Tudományos Bizottság által készített, a *Magyar pszichológia 30 éve* című 135 oldalas tanulmányban, amelynek fejezetei 2021-ben a *Magyar Pszichológia Szemlében* is megjelentek, s az MTA nyilvánosan hozzáférhető dokumentumaként is olvashatják a változatos pszichológiai kutatások iránt érdeklődők.³⁷ Egyértelmű a tudományág gazdagodása, a magas szinten művelt területek tematikus és módszertani sokszínűsége. Ez a harminc év a magyar pszichológiai tudományok stabilizációját, intézményes gazdagodását, tematikus differenciálódását és a nemzetközi tudományos áramlatokba való bekapcsolódását hozta el. A harminc évet bemutató tanulmányban nevesített kutatási területek sora hosszú, s mára még tovább bővült. Kutatás folyik a kognitív pszichológia, kognitív idegtudomány, specifikus humán kognitív működések pszichológiája, fejlődépszichológia, fejlődés-pszichofiziológia, pszicholingvisztika, szociálpeszichológia, evolúciós pszichológia, környezetpszichológia, kulturális összehasonlító pszichológia, klinikai pszichológia, addiktológiai pszichológia, egészségpszichológia, pozitív pszichológia, translációs pszichológia, matematikai pszichológia, alkalmazott pszichometria területén.

A pszichológia egyenrangú partnerként, egészséges tudományközi együttműködésekben fejlődik, megújuló szemléletben, elismert eredményekkel. Hat más tudományterületek szemléletére, s az együttműködő tudományágak is formálják a pszichológiai tudományág művelőinek gondolkodását, szemléletét, módszereit. A pszichológiai tudományok jelentős változáson mentek át egy évszázad alatt, kiemelten pedig az elmúlt harminc évben. Ma is sokan vélik úgy, hogy az MTA tudományos osztályrendszerében jó helyen van a pszichológia, jóllehet ma már a kétszáz évvel ezelőtti hagyományokat prioritásnak tekintők számára is

³⁷ https://mta.hu/data/11_Osztaly/Dokumentumok/II_oszt%C3%A1ly/30_%C3%A9v_tudom%C3%A1nyos_eredm%C3%A9nyei/Pszichologia.pdf

látható a tudományági kereteket is feszegető pszichológia magára találása. A pszichológia – segítő és tudományos ágával együtt – ma szerinte a világban, így Magyarországon is az egyik legnépszerűbb diplomás szakma. Szükség van rá mindenütt, ahol az emberi viselkedés tudományos megismerésére alapozott praxis, az ismeretek értő alkalmazása a fontos. Az önvezető autóktól a tanulást, tanítást támogató programokig, az egészség-magatartástól a krízisintervencióig, a sporttól az atipikus fejlődésig, a társadalmi folyamatoktól a gazdasági, pénzügyi döntésekig. A pszichológiai tudományok mára megtalálták helyüket a tudományok rendszerében, s talán egyszer az Akadémia is napirendre tűzi majd, hogy értékelje, elemezze a pszichológiai, valamint az oktatás- és neveléstudományok helyzetét.

Irodalom

A Magyar Tudományos Akadémia tagjai 1825–1987. Budapest, MTA Könyvtár, 197.

Benjamin, Ludy T. 2007: *A brief history of modern psychology.* Blackwell Publishing.

Csépe Valéria – Mohai Katalin 2020: Ranschburg Páltól az „idegrendszeri fejlődési zavarok” koncepciójáig. In Szokolszky Ágnes – Takács István (szerk.) „*Non omnis moriar*”. *Ranschburg Pál-émlékkötet.* Flaccus Kiadó.

Csorba László 2024: *Széchenyi István.* MTA – HUN-REN BTK.

James, William 1890: *The Principles of Psychology.* Authorized Dover Edition of the Henry Holt and Co. Volumes 1 and 2. <https://doi.org/10.1037/10538-000>

Kónya Sándor 1998: A Magyar Tudományos Tanács (1948–1949). *MTAK Közleményei*, 35.

Posch Jenő 1915: *Időelmélet és közhiedelmek: pótlások „Az idő elméleté”-hez.* *Magyar Pedagógia*, 7, 394–424.

[sz. n.] 2015: *Frascati Manual.* OECD. <https://doi.org/10.1787/9789264239012-en>